

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У даній статті проаналізовано стан аграрного сектору економіки України, визначено об'єктивні переваги аграрного виробництва країни, досліджено організаційно-економічні умови для ефективного розвитку аграрного сектору та узагальнено ключові чинники його динамічного зростання.

This article analyzes the state of the agricultural sector of Ukraine, objective advantages of agricultural production of our country are defined, the organizational and economic conditions for the development of the agricultural sector are investigated and the key factors of its dynamic growth are summarized.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільськогосподарське виробництво, фінансово-економічні показники, потенціал агропромислового комплексу, світовий продовольчий ринок.

У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» особлива увага приділена питанню реалізації потенціалу агропромислового комплексу в умовах загострення ризиків світової продовольчої кризи. У цьому контексті вказано: «Розвиток аграрного сектору спроможний здійснити потужний вплив на економічну динаміку в Україні, зважаючи на значні перспективи його капіталізації та прогнозоване довгострокове підвищення попиту на світових ринках основних видів аграрної продукції. З огляду на це вітчизняний аграрний сектор може стати «локомотивом» модернізації країни, здатним створити синергетичний ефект розвитку економіки країни» [19]. Така позиція пояснюється тим, що саме аграрний сектор є індикатором загального стану економіки країни, йому належить провідне місце у вирішенні продовольчих питань, а розвиток і стабільність аграрного сектору визначає нормальне функціонування всього господарства держави і добробут її населення. Проблема розвитку аграрного сектору розглянута у дослідженнях таких вчених, як: Андрійчук В., Андросов В., Гайдуцький П., Гудзинський О., Гудзь О., Дем'яненко М., Діброва А., Кісіль М., Крисальний О., Кропивко М., Ксенофонтов М., Малік М., Прокопенко Н., Саблук П., Шпикуляк О., Шпичак О., Юрчишин В. та інших. Проте в наукових працях, які присвячені цій проблемі, фігурують деякі неврегульовані завдання.

Мета статті — дослідити організаційно-економічні умови для ефективного розвитку аграрного сектору та узагальнити ключові чинники його динамічного зростання.

Термін «аграрний» походить від лат. «ager», що означає «земля, поле, рілля», саме тому економічні відносини в аграрному секторі — це відносини, які, насамперед, пов'язані з використанням землі, а також виробництвом, розподілом і споживанням сільськогосподарської продукції. У Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року сформульоване таке визначення аграрного сектору: «Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави — продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну

та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор України безперечно спроможний на вагомий внесок у вирішення світової проблеми голоду» [9].

Сьогодні вкладення коштів у аграрний сектор вважається доцільним. Це пояснюється тим, що фінансові ресурси, задіяні у сільському господарстві, як правило, за сприятливих умов мають високу обіговість, ліквідність та рентабельність. Темп приросту капіталовкладень в агробізнес України лишається одним із найбільших [18]. Позитивним є і той факт, що за підсумками 2012 року великі та середні сільгосп-підприємства отримали 27 млрд грн. чистого прибутку (68 % чистого прибутку всіх українських підприємств), а у 2012–2013 маркетинговому році було поставлено на експорт майже 23 млн т зернових [10]. Крім того, у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» зазначено, що ситуація на світових ринках продовольства спроможна сформувати довгостроковий тренд зростання експорту аграрної продукції з України [19]. Наша держава впевнено збільшує свою присутність на світовому ринку продовольства. Зовнішньоторговельний обіг продукції агропромислового комплексу України за 6 місяців 2012 року склав 11,9 млрд дол. США або 16,3 % зовнішньоторговельного обігу України, при цьому, експорт продукції аграрного сектору за вказаний період становив – 8,1 млрд дол. США або 24,1 % від загального експорту України; імпорт – 3,8 млрд дол. США або 9,6 % від загального імпорту України; сальдо позитивне і склало 4,4 млрд дол. США [14]. Порівняно з відповідним періодом минулого року зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції збільшився на 27 % (на 2531,4 млн дол. США), експорт збільшився на 32,2 % (на 1982,0 млн дол. США), імпорт збільшився на 17,1 % (на 549,3 млн дол. США), сальдо збільшилось на 48,5 % (на 1432,7 млн дол. США)[14].

Можна зробити висновок, що у світового продовольчого ринку нині є особистий інтерес щодо експорту сільськогосподарської продукції з України. Так, за прогнозними даними, у 2013 році Україна мала всі підстави вийти на друге місце у світі за обсягами експорту основних зернових культур – пшениці, ячменю та кукурудзи. Проте, як зазначив Міністр аграрної політики та продовольства М. Присяжнюк, плани у сільгоспвиробників більш амбітні – до 2020 року наростити обсяги експорту до 41 млн т, зокрема планується збільшити обсяги поставок пшениці на 44 % та кукурудзи – на 34 % [12].

На IV Українському зерновому конгресі було визначено місце нашої держави у вирішенні продовольчої проблеми у світі: «Україна впевнено посилює свою присутність на світовому ринку продовольства. Більше того, Україна, за прогнозами Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН ФАО й Організації економічного співробітництва та розвитку, має всі передумови і реальні можливості зміцнити свої і без того досить тверді позиції» [13].

Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2012 році у сільському, лісовому та рибному господарстві склала 68497 одиниць, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) становив 167332,5 млн грн. [10]. Цілком зрозуміло, що сьогодні є всі підстави для сприяння подальшому розвитку аграрного

сектору України, але існує специфіка сільськогосподарського виробництва — так звана дихотомічність, що характеризує його, з одного боку, як економічне явище, а з іншого — природно-біологічне. А це, своєю чергою, зумовлює особливості відтворення у сфері аграрної економіки, в усій системі агропромислового комплексу. Саме тому як складна система, у якій тісно переплітаються економічні та природно-біологічні чинники, сільське господарство особливо потребує винятково вивіреного і збалансованого підходу для створення умов щодо ефективного його розвитку і динамічного зростання. Адже між значним потенціалом сільського господарства та його реалізацією постають численні бар'єри, на усунення яких знадобиться тривалий період часу.

Аналіз основних фінансово-економічних показників розвитку аграрного сектору економіки за період 2008–2012 рр. [19] свідчить про таке: в цілому, за основними групами показників за досліджуваний період 2008–2012 рр. спостерігається позитивна динаміка зростання, але якщо порівняти 2012 р. з 2011 р., ситуація протилежна, а саме: відбулося зменшення виробництва продукції сільського господарства у 2012 р. порівняно з 2011 р. — її обсяг зменшився на 10,4 млрд грн. (порівняно з 2008 р. збільшився на 21,7 млрд грн.). Валовий прибуток сільського господарства, мисливства, лісового господарства у 2012 р. зменшився на 3461 млн грн. порівняно з 2011 р.

Прямі іноземні інвестиції у сільське господарство, мисливство, лісове господарство зменшились у 2012 р. порівняно з 2011 р. на 38,0 млн дол. США. Негативна тенденція спостерігається і з наступного показника: рівень рентабельності операційної діяльності сільського господарства, мисливства, лісового господарства істотно зменшився — на 22,3 % у 2012 р. щодо 2011 р.

Тобто, підсумовуючи аналітичні дані основних фінансово-економічних показників аграрного сектору економіки за період 2011–2012 рр. можемо зробити висновок, що загалом спостерігається негативна динаміка. Хоча на початку 2012 р. (протягом січня–червня) галузь мала стабільні позитивні показники, вже з липня становище погіршилося і за підсумками 2012 р. обсяги виробництва сільськогосподарської продукції скоротилися на 4,5 % [19].

Значним бар'єром успішного розвитку та функціонування аграрного сектору економіки, на наш погляд, став брак коштів Державного бюджету України. Але, незважаючи на проблеми, які притаманні сучасному стану аграрного сектору економіки України, зрозуміло одне: його розвиток у найближчі роки триватиме, а цільовим орієнтиром до 2020 р. (порівняно з 2012 р.) визначено таку стратегічну мету: збільшити обсяги виробництва валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах) в 1,3 рази, а експорту сільськогосподарської продукції і продовольства — на 3–4 % щороку [9].

На нашу думку, для досягнення поставлених амбітних, але цілком реальних перспектив, вже сьогодні Україна має створити новий підхід до аграрної політики, сформувати стійку фінансову систему, розробити і впровадити дієвий фінансовий механізм функціонування капіталу у сільському господарстві. Позитивні зрушення у цьому напрямі вже відбуваються. З боку підсистеми фінансового державного регулювання задіяно такий важливий фінансовий інструмент, як страхування: вперше в історії незалежної України з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників та забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві при-

йнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [6]. З метою реалізації положень прийнятого Закону, Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 року № 813 затверджено Порядок та умови надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій), яким передбачається [11]:

- надання сільгосптоваровиробникам із державного бюджету субсидій у формі компенсації до 50 % вартості страхового платежу;
- пропорційність розподілу бюджетних коштів;
- створення комісії Мінагрополітики для надання фінансової підтримки з державного бюджету.

У 2012 році на зазначені цілі було спрямовано кошти державного бюджету в обсязі 70 млн грн. Середній стандартний страховий тариф – 65 грн/га, розрахований, виходячи із середньої вартості витрат – 1250 грн/га, страховому покритті на рівні 80 % витрат або 1000 грн/га та з урахуванням природно-кліматичних зон, в яких розташовані землі сільськогосподарського призначення, що підлягають страхуванню [3]. Страхування з державною підтримкою здійснюватимуть страхові компанії, які є членами Аграрного страхового пулу, процедурні питання зі створення якого вже завершуються. Після створення Аграрного страхового пулу, укладання стандартних договорів страхування між сільськогосподарськими товаровиробниками та страховими компаніями – членами Аграрного страхового пулу, а також отримання інформації з регіонів щодо обсягів фактично сплачених страхових платежів (премій), кошти в обсязі 70 млн грн. буде спрямовано на поточні рахунки страхувальників. Така державна підтримка, на нашу думку, є дуже важливою для аграріїв країни, адже сільгоспвиробники отримують пряму допомогу у страхуванні ризиків та зможуть мінімізувати збитки від несприятливих погодних умов за рахунок державної дотації у розмірі 50 % від вартості сільськогосподарської рослинницької продукції на випадок її загибелі.

Також обов'язково треба вказати на такий інструмент у підсистемі фінансово-кредитного механізму як податки. На сьогодні у аграрному секторі України діє сприятлива податкова політика (значні податкові преференції для агробізнесу), яка справедливо вважається винятковою формою непрямого субсидювання галузі з боку держави. Крім того, на даний час передбачається можливість акредитації сільськогосподарських кооперативів на Аграрній біржі за спрощеною системою та надання канікул зі сплати біржового збору на період до 12 місяців [19].

Наступною формою фінансового забезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки є кредитування. В аграрному секторі України введено в дію новий фінансовий інструмент кредитування сільськогосподарських товаровиробників – аграрні розписки. 19.03.2013 набрав чинності Закон України «Про аграрні розписки», прийнятий Верховною Радою України 06.11.2012. Цей Закон регулює відносини, що виникають під час оформлення, видачі, обігу, виконання аграрних розписок, визначає порядок їх реєстрації та спрямований на створення правових, економічних, організаційних умов функціонування цих документів. Згідно з визначенням даного документа «аграрна розписка – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умо-

вах» [5]. Аграрна розписка дає змогу аграріям залучати додаткові кредитні ресурси комерційних банків, поповнювати свій капітал, отримувати інші види фінансових боргових інструментів під заставу майбутнього урожаю. Прогнозується, «що введення в обіг аграрних розписок дозволить поступово наблизитися до 45–50 млрд грн. на рік, які можуть бути залучені аграрними підприємствами за допомогою цього механізму» [15]. У найближчій перспективі планується введення в дію спрощених умов одержання сільськогосподарськими товаровиробниками пільгових кредитних ресурсів, завдяки зменшенню переліку необхідних документів і забезпеченню прозорості під час прийняття рішень конкурсних комісій.

Поповнити оборотні кошти аграрії України зможуть також через нову фінансову інституцію — Державний земельний банк (ПАТ «Держзембанк»). Держзембанк створено 2 липня 2012 р. постановою Кабінету міністрів України, 100 % його статутного капіталу належить державі та не підлягає приватизації; Держзембанк — структура, створена з метою залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор економіки шляхом налагодження ефективного управління державними землями [1]. 6 вересня 2013 року фінустанова отримала банківську ліцензію. Мета Держзембанку — фінансова підтримка малого та середнього бізнесу у сфері АПК. Крім того, на сьогоднішній день Державний земельний банк розглядає кредитні заявки на поповнення оборотних коштів аграрних підприємств, представників малого та середнього бізнесу. Планується, що першими дешеві кредити отримають підприємства з Чернігівської, Житомирської та Черкаської областей, що спеціалізуються на рослинництві та тваринництві, які працюють на ринку більше 5 років і подали заявки на залучення кредитів на суму близько 2 млн грн. строком до 3 років кожний [1].

Згідно з оцінками Світового банку, зростання ВВП, обумовлене зростанням сільського господарства, щонайменше вдвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей, і саме інноваційний розвиток даної галузі забезпечив масштабне зниження рівня бідності в селах за останні роки у багатьох країнах світу [2]. Поділяючи думку аграрних експертів, які стверджують, що зростання сільського господарства за рахунок впровадження інновацій обумовлює підвищення продуктивності та прибутковості в аграрному секторі, а також сталий розвиток сільських територій [2], вважаємо, що, насамперед, необхідно підтримати ті аграрні підприємства, які забезпечують продовольчу безпеку країни, а також розвиток сільського господарства на інноваційній основі.

Таким чином, окреслюючи перспективи розвитку аграрного сектору України, треба орієнтуватися на його конкурентні переваги на ринках продовольства, адже відомо, що світовий попит на аграрну продукцію буде зростати. Передусім доцільною буде пропозиція необхідності підвищення ефективності державної підтримки аграрного сектору економіки з метою формування сприятливих умов для реалізації потенціалу його зростання, зміцнення матеріально-технічної бази, а також здобуття конкурентних переваг на світових ринках. Для виконання вищезазначеної місії є потреба у здійсненні сталої фінансової політики, спрямованої на державне фінансування та стимулювання сільськогосподарських товаровиробників. При цьому, обов'язково необхідно мати на увазі, що у сучасному глобалізованому світі ефективно реалізувати свої об'єктивні переваги аграрного виробництва Україна зможе тільки дотримуючись єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства. Враховуючи величезний потенціал розвитку аграрного сектору можна впев-

нено стверджувати, що на сьогодні є реальним закріплення статусу України як потужної аграрної держави у світі.

1. Держзембанк готується видати аграріям перші кредити за зниженими ставками // РБК України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://apk.rbc.ua/ukr/goszembank-gotovitsya-vydat-agrariyam-pervye-kredity-po-23102013134600>. — 23.10.2013; 2. Данилишин Б. Галузь, яка витягує економіку України / Б. Данилишин: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/12385.html>. — 1.07.2013; 3. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/4399>. — 1.10.2013; 4. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С.Смовженко — 3-тє вид., випр. та доп. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2012. — 587 с.; 5. Закон України «Про аграрні розписки» (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 406-VII від 04.07.2013): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>. — 23.10.2013; 6. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 41. — С. 491; 7. Коробейников М. Зарубежная практика кредитування сільського господарства / М. Коробейников // Международный сельскохозяйственный журнал. — 2010. — № 4. — С. 84–88; 8. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2009. — №7. — С. 3–12; 9. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року (З внесеними змінами і доповненнями НААН): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uaan.gov.ua/sites/default/files/strateg_do_2020r.pdf. — 7.11.2013; 10. Офіційний сайт Держкомстату України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 11. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 813 «Про затвердження порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій)» (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 746 від 09.10.2013): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/813-2012-%D0%BF>; 12. Присяжнюк М. До 2020 року Україна зможе експортувати до 41 млн т зерна / М. Присяжнюк: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eveningkiev.com/ua/.../1382527791.html>. — 24.10.2013; 13. Присяжнюк М. Експорт української пшениці до 2020 року перевищить 40 млн т / М. Присяжнюк: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/eksport_ukraïnskoiï_pshenitsi_do_2020_roku_perevishchit_40 mln_tonn_prisyagnyuk_1876059>Укрінформ. — 18.10.2013; 14. Присяжнюк М. Ефективний розвиток аграрного сектора / М. Присяжнюк: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.investukr.com.ua/get-news/1643/>. — 1.11.2013; 15. Розписки йдуть у село: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pda.finance.ua/ua/credit_deposit/credit_jur/news/?curlID=263324. — 31.10.2013; 16. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. — 2009. — №12. — С. 3–13; 17. Саблук П. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору України та роль науки у її становленні / П. Саблук // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. — 2012. — №2. — С. 200–208; 18. Шавлюк Л. Міф про Україну — житницю світу. Чому аграрний сектор не може стати локомотивом економіки / Л. Шавлюк: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/87077/PrintView>. — 22.08.2013; 19. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannia_2013-c7954.pdf. — 31.10.2013; 20. Фінансовий менеджмент: підручник / кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. — К.: КНЕУ, 2010. — 536 с.